

Стрілецька С. В.,

доцент кафедри романо-германської філології та перекладу
Білоцерківського національного аграрного університету

ЛІНГВІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ КОГЕЗІЇ У ТЕКСТАХ РІЗНИХ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛІВ МОВИ

Анотація. У статті порушується питання лінгвістичної характеристики лексико-семантичної когезії у текстах різних функціональних стилів мови. Автором висвітлено сутність проблеми когезії та когерентності як домінуючих категоріальних характеристик текстів. Розглянуто засоби забезпечення лексико-семантичної когезії як важливого виду когезії у тексті, яка забезпечується зв'язками між реченнями, утвореними шляхом лексико-семантичного повторення.

Ключові слова: перекладацький аналіз тексту, когезія, когерентність, лексико-семантична когезія, лексико-семантичне повторення, сітка вузлів лексико-семантичного зв'язку, «семантичне ядро», центральні і маргінальні речення.

Постановка проблеми. Адекватний письмовий переклад неможливо здійснити без відповідного перекладацького аналізу вихідного текстового матеріалу [4, с. 4]. Перекладацький аналіз передбачає виявлення у текстах повторень як лексико-семантичного засобу забезпечення когезії між реченнями, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку, встановлення «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень. Перекладацький аналіз тексту включає також його прагматичний і стилістичний аналіз. Наступний етап перекладацької діяльності – власне переклад, кінцевий етап – редагування перекладеного тексту і порівняння його з текстом оригіналу [4, с. 4–5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання повторень як лексико-семантичного засобу забезпечення когезії в текстах було предметом дослідження С.Є. Максимова, М. Хої та ін. Проблему ідентифікації повторень, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку та встановлення «семантичного ядра» вивчали І.В. Арнольд, К.І. Белоусова, С.Є. Максимов, М. Хої та ін. Питання прагматичного і стилістичного аналізу тексту розглядають І.В. Арнольд, І.Р. Гальперін, М.Н. Кожина, С.Є. Максимов, Г.Г. Почепцов, О.О. Селіванова, Дж. Остін та ін. Для нас особливий інтерес має вивчення питання зв'язків між реченнями, утворених шляхом лексико-семантичних повторень, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку, встановлення «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень, тобто засобів лексико-семантичної когезії.

Оскільки дослідники лексико-семантичної когезії не розглядали особливості її функціонування в текстах окремих стилів, актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення лексико-семантичної когезії у текстах різних функціональних стилів мови (далі – ФСМ) для створення вагомому інструменту подальшої перекладацької діяльності.

Мета статті – надати лінгвістичну характеристику лексико-семантичної когезії. Завдання статті – вивчити сутність когезії як домінуючої категоріальної характеристики текстів

і засоби забезпечення лексико-семантичної когезії між реченнями у текстах різних ФСМ.

Виклад основного матеріалу. Аналіз відомих наукових теорій, присвячених загальним властивостям тексту, дозволяє виділити сім обов'язкових істотних рис, які роблять текст текстом, а саме: когезію, когерентність, інтенціональність, акцептабельність, інформативність, ситуативність та інтертекстуальність. Когезія (зв'язність) і когерентність (цілісність) визначаються як перші дві важливі категорії: когезія означає принципи, що сполучають елементи поверхні тексту в організоване ціле, вони передаються граматичними засобами, тоді як когерентність експлікується семантико-прагматичними відношеннями [12, с. 39].

На зв'язність як на одну з текстових категорій вказують А.І. Новиков (1983), Н.В. Шевченко (2003), О.О. Селіванова (2004) [6, с. 25–30; 7, с. 191–240; 11, с. 24]. За О.О. Селівановою, зв'язність є провідною категорією тексту, оскільки саме ця категорія забезпечує його функціонування як цілісного структурно-семантичного утворення [9, с. 211].

Натомість у спеціальній літературі, присвяченій англістиці, частіше використовують саме англійський термін «когезія». Наприклад, І.Р. Гальперін дотримується розуміння когезії, запропонованого представниками лондонської лінгвістичної школи М.А. Галлідеєм і Р. Газаном, згідно з яким «когезія виявляє, як текст організований у семантичне ціле (*semantic edifice*)» [2, с. 85]. Вчений також використовує термін «граматична когезія» (англ. *grammatical cohesion*) для позначення граматичних засобів забезпечення когезії в тексті, таких як вживання сполучників, прийменників, узгодження часових форм дієслова, складнопідрядних і складносурядних синтаксичних конструкцій. Зауважимо, що граматична когезія не є предметом нашого дослідження.

Услід за О.Л. Каменською, З.Я. Тураєвою, Н.С. Валгіною, З.І. Хованською, О.І. Москальською виділяємо такі підходи до тлумачення зв'язності: психологічний, референційний, формально-граматичний і психолінгвістичний підходи. Психологічний підхід ґрунтується на тлумаченні зв'язності як категорії мислення, що відображає зв'язність компонентів ідеальної моделі світу в свідомості індивіда [3, с. 23]. Відповідно до референційного підходу зв'язність схарактеризовано як категорію, яка відображає глибинні зв'язки та характер створеної в тексті об'єктивної дійсності, де наявний усезагальний зв'язок явищ [9, с. 109]. Формально-граматичний підхід визначає зв'язність як взаємодію між текстовими компонентами, що на структурному рівні тексту експлікують засоби мови [1; 5]. Психолінгвістичний підхід до розгляду питань зв'язності тексту передбачає її аналіз у двох аспектах: 1) зв'язність – це наявність зв'язків (формальних або семантичних) усередині текстових одиниць і між ними; 2) зв'язність – це семантична цілісність тексту [10].

У межах психолінгвістичного підходу до тлумачення зв'язності спостерігаємо тенденцію до її отожднення з цілісністю. Взаємодію між цими двома категоріями дослідники визначають по-різному. Зокрема, З.І. Хованська цілісність підпорядковує зв'язності та кваліфікує її як зв'язність, що зумовлює об'єднання фактів і явищ у єдине семантично замкнене ціле [10]. Натомість О.І. Москальська підпорядковує зв'язність цілісності та розглядає першу як одну з особливостей, одну зі складників останньої [5, с. 86].

Фокусуєчись на необхідності розмежування зв'язності й цілісності, вчені наводять низку ознак, які допомагають розмежувати ці дві категорії. Цілісність – психолінгвістична категорія, зумовлена концептуальною єдністю тексту, зв'язність – лінгвістична категорія, що забезпечує семантичну й формальну єдність тексту та репрезентована засобами мови. Цілісність тексту можна встановити лише після його прочитання і сприйняття. Натомість зв'язність можна встановити в процесі читання тексту. Цілісність і зв'язність є взаємопов'язаними категоріями, але не взаємозумовленими. Цілісність не завжди передбачає наявність у тексті формальної зв'язності. І навпаки, текст, який є формально зв'язним, не завжди становить семантичну єдність, тобто не завжди є цілісним [6; 8]. Звідси випливає, що зв'язність розглядається як структурна величина, а цілісність – як смислове наповнення.

Таким чином, текст виявляє себе в різних категоріях, серед яких найбільш значущою є когезія, оскільки саме вона уможливує існування тексту як цілісного структурно-семантичного утворення. Відтак ми розглянемо засоби забезпечення лексико-семантичної когезії між реченнями в тексті.

Важливим видом когезії в тексті, на думку М. Хої (1991), є лексична або лексико-семантична когезія (англ. *lexical or lexical and semantic cohesion*) (далі – ЛСК) [4, с. 26]. ЛСК забезпечується зв'язками між реченнями, утвореними шляхом лексико-семантичного повторення (англ. *repetition links*), тобто наявністю в реченні лексичних одиниць (слів або словосполучень), які відновлюють певні елементи з попередніх речень для надання про них нової інформації [13, с. 268].

Услід за С.Є. Максимовим визначимо головні типи повторень, які можна спостерігати між реченнями в текстах різних ФСМ: 1) просте лексичне повторення (англ. *simple lexical repetition*); 2) складне лексичне повторення (англ. *complex lexical repetition*); 3) проста парафраза (англ. *simple paraphrase*); 4) складна парафраза (англ. *complex paraphrase*); 5) кореферентне повторення (англ. *co-reference repetition*); 6) субституція (англ. *substitution*) [4, с. 27–28].

Проаналізуємо кожний тип повторень окремо.

Просте лексичне повторення формується, якщо лексична одиниця повторюється у тексті без значних змін. Наприклад, іменник в однині набуває форми множини, а дієслово в теперішньому часі – форми минулого часу, активний стан перетворюється на пасивний, займенник у називному відмінку замінюється на займенник у непрямому відмінку тощо. Зауважимо, що простим лексичним повторенням вважається повторення лише повнозначних слів (англ. *lexical words*). Лексичне повторення службових слів (англ. *grammatical words*), таких як артиклі, прийменники, сполучники, допоміжні дієслова, частки не розглядається.

Складне лексичне повторення утворюється, коли дві лексичні одиниці не є схожими, проте мають однакову лексичну морфему; вони також можуть бути ідентичними, але належати до різних частин мови і, відповідно, виконувати різні грама-

тичні функції. Антоніми, які мають спільні лексичні морфеми, також розглядаються як складне лексичне повторення.

Проста парафраза має місце, коли одна лексична одиниця замінюється іншою, її значення суттєво не змінюється. До простої парафрази належать більшість контекстуальних синонімів.

Складна парафраза – це заміна однієї лексичної одиниці на іншу з протилежним значенням (антонімом), що не має спільної лексичної морфеми. Складна парафраза також має місце, коли одна лексична одиниця є комплексним лексичним повторенням іншої й одночасно простою парафразою третьої лексичної одиниці. У цьому разі складна парафраза спостерігається між другим і третім словом. Це семантичне явище називається трикутник-сполучення (англ. *link-triangle*).

Кореферентне повторення утворюється, коли два слова, інтерпретуючись, мають однакового референта і стосуються однакового об'єкта реального світу в цьому контексті.

Субституція – це заміна одних лексичних одиниць іншими, зокрема іменників займенниками (особовими та вказівними) [4, с. 27–28; 13, с. 52–55].

З огляду на характеристику типів повторень розглянемо правила утворення зв'язків між реченнями в тексті шляхом лексико-семантичного повторення за М. Хої (1991):

1. Зв'язок (англ. *link*) утворюється між реченнями, які мають однакову лексичну одиницю.

2. Зв'язки, утворені шляхом лексико-семантичного повторення в межах одного речення, не розглядаються.

3. За умови утворення 3-х і більше зв'язків між двома реченнями утворюється лексико-семантичний вузол або бонд (англ. *bond*) [4, с. 32; 13, с. 91].

Такий підхід дозволяє виділити центральні і маргінальні речення (англ. *central and marginal sentences*). Речення, які мають максимальну кількість вузлів лексико-семантичного зв'язку або бондів з іншими реченнями, є центральними (англ. *central sentences*). Такі речення несуть в собі основну інформацію і є семантичним ядром тексту (англ. *semantic nucleus*), оскільки є найважливішими для його розуміння, інтерпретації та перекладу. У свою чергу речення, які мають недостатню кількість вузлів лексико-семантичного зв'язку або бондів з іншими реченнями, вважаються маргінальними (англ. *marginal sentences*). Такі речення несуть в собі додаткову інформацію і мають меншу семантичну цінність [4, с. 36–37; 13, с. 43].

Зазначимо, що судження про центральні і маргінальні речення є лещо суб'єктивними, але, як наголошує С.Є. Максимов, такий підхід базується на реальних лінгвістичних фактах у рамках методології, яку пропонує М. Хої (1991).

У ході нашого дослідження виявлено альтернативний підхід до визначення основної та додаткової інформації під час аналізу та розуміння текстів, який пропонує І.В. Арнольд (1981; 1990), вирізняючи «сильні» та «слабкі» позиції (англ. *strong and weak positions*). Так, до «сильних» позицій належать заголовки тексту, його початок і кінець, абзаци, які містять основну інформацію, а інші, відповідно, – до «слабких» позицій. І.В. Арнольд наголошує, що теорія «сильної» позиції є важливим компонентом стилістичного контексту (англ. *essential component of stylistic context*). Однак інші автори (Н.А. Монаков, Г.Г. Москальчук (1999, 2004); К.І. Белоусов) вважають, що «сильні» і «слабкі» позиції, на які вказує І.В. Арнольд, зумовлені кількістю повторень [4, с. 27; 13, с. 52–55].

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновки про те, що важливим видом когезії у тексті є лек-

сико-семантична когезія, яка забезпечується зв'язками між реченнями, утвореними шляхом лексико-семантичного повторення. Услід за М. Хої ми виділяємо просте лексичне повторення, складне лексичне повторення, просту парафразу, складну парафразу, кореферентне повторення, субституцію. Між реченнями, які мають однакову лексичну одиницю, утворюється зв'язок; за умови утворення 3-х і більше зв'язків між двома реченнями утворюється лексико-семантичний вузол або бонд. Такий підхід дозволяє виділити в тексті центральні речення, які є «семантичним ядром» тексту, та маргінальні речення.

У зв'язку з цим необхідне вивчення питання ідентифікації повторень у текстах різних ФСМ. Додаткової уваги потребує створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку за М. Хої та встановлення «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень.

Література:

1. Валгина Н.С. Теория текста. М.: Логос, 2003. 280 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука, 1981. 139 с.
3. Каменская О.Л. Текст и коммуникация. М.: Высш. шк., 1990. 151 с.
4. Максимов С.С. Практичний курс перекладу (англійська і українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу: навч. посіб. К.: Ленвіт, 2012. 203 с.
5. Москальская О.И. Грамматика текста. М.: Высшая школа, 1981. 183 с.
6. Новиков А.И. Семантика текста и её формализация. М.: Наука, 1983. 215 с.
7. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. К.: Брама, 2004. 336 с.
8. Сорокин Ю.А. Текст, цельность, связность, эмотивность. Аспекты общей и частной лингвистической теории текста. М.: Наука, 1982. С. 61–75.
9. Тураева З.Я. Лингвистика текста: Текст, структура и семантика. М.: Просвещение, 1986. 127 с.
10. Хованская З.И. Категория связности и смысловое развёртывание коммуникации. Сб. научн. тр. МГПИИЯ им. М. Тореца. М., 1980. Вып. 158. С. 100–119.
11. Шевченко Н.В. Основы лингвистики текста: учеб. пособ. М.: Приор-издат, 2003. 160 с.
12. Beaugrande R. Factorsina Theory of Poetic Translating. Assen: Van Gorcum, 1978. 212 p.
13. Hoey M. Patterns of Lexis in Text. Oxford: Oxford University Press, 1991. 276 p.

Стрелецкая С. В. Лингвистическая характеристика лексико-семантической когезии в текстах различных функциональных стилей языка

Аннотация. В статье затрагивается вопрос лингвистической характеристики лексико-семантической когезии в текстах различных функциональных стилей языка. Автором выяснено суть когезии и когерентности как доминантных категориальных характеристик текстов. Рассмотрены способы обеспечения лексико-семантической когезии как важного вида когезии в текстах, которая обеспечивается связями между предложениями, образованными путем лексико-семантического повторения.

Ключевые слова: переводческий анализ текста, когезия, когерентность, лексико-семантическая когезия, лексико-семантическое повторение, сетка узлов лексико-семантической связи, «семантическое ядро», центральные и маргинальные предложения.

Striletska S. Linguistic characteristics of lexico-semantic cohesia in texts of different functional styles of language

Summary. The article deals with the problem of the linguistic characteristics of the lexical-semantic means of cohesion ensuring in the texts of different functional styles of the language. The main issue of cohesia and coherence as the main categorial text characteristics has been highlighted by the author. The ways of ensuring of lexical-semantic cohesia as the main type of cohesia between sentences in texts of various functional language styles have been discussed.

Key words: translation analysis of the text, cohesia, coherence, lexico-semantic cohesia, lexical-semantic repetition, network of nodes of lexico-semantic communication, “semantic core”, central and marginal sentences.